

СПОСАБЫ ЎТВАРЭННЯ БЕЛАРУСКІХ ЭКАНАМІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

В. У. Праконіна

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, veraprok88@mail.ru*

У артыкуле разглядаюцца марфалагічны і сінтаксічны спосабы словаўтварэння беларускіх эканамічных тэрмінаў, падаюцца прыклады тэрмінаадзінак, утвораных адпаведнымі спосабамі. Марфалагічны спосаб утварэння прадстаўлены суфіксацыяй, словаскладаннем і абрэвіяцыяй. Сінтаксічны спосаб – утварэнне тэрмінаадзінак шляхам спалучэння слоў. Прыводзяцца асноўныя тэматычныя групы тэрмінаў, утвораных суфіксальным спосабам: эканамічныя працэсы, назвы асоб паводле дзейнасці, характарыстыка эканамічнага паняцця, назвы эканамічных паняццяў. Аналізуюцца сродкі тэрмінаўтварэння, якія выкарыстоўваліся пры ўтварэнні беларускіх эканамічных тэрмінаў на працягу XX-XXI стст. У артыкуле робіцца выснова, згодна з якой найбольш прадуктыўным спосабам утварэння беларускіх эканамічных тэрмінаў з’яўляецца марфалагічны (суфіксацыя), паколькі беларускія эканамічныя тэрміны абазначаюць пераважна абстрактныя працэсы і паняцці.

Ключавыя словы: беларуская эканамічная тэрміналогія; спосабы тэрмінаўтварэння; марфалагічны спосаб; сінтаксічны спосаб.

WAYS OF FORMATION OF BELARUSIAN ECONOMIC TERMS

V. U. Prakonina

Belarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Belarus

The article considers morphological and syntactic ways of word formation of Belarusian economic terms, gives examples of term units formed by appropriate ways. The morphological way of formation is represented by suffixes, word formation and abbreviations. Syntactic way - the formation of terminological units by combining words. The basic thematic groups of the terms formed by a suffix way are resulted: economic processes, names of persons on activity, the characteristic of economic concept, names of economic concepts. The means of term formation used in the formation of Belarusian economic terms during the XX-XXI centuries are analyzed. The article concludes that the most productive way to form Belarusian economic terms is morphological (suffixation), as Belarusian economic terms denote mostly abstract processes and concepts.

Key words: Belarusian economic terminology; ways of term formation; morphological method; syntactic way.

Колькасны склад беларускай эканамічнай тэрміналогіі папайня-ецца за кошт марфалагічнага і сінтаксічнага спосабаў тэрмінаўтварэння. Марфалагічны спосаб ўтварэння беларускіх эканамічных тэрмінаў

прадстаўлены суфіксацыяй, словаскладаннем і абрэвіяцыяй. Сінтаксічны спосаб – утварэнне тэрмінаадзінак шляхам спалучэння слоў. Марфалагічная характарыстыка беларускай эканамічнай тэрміналогіі дала падставы сцвярджаць, што дадзеныя тэрміны ў сувязі са сваёй прадметнай суаднесенасцю з’яўляюцца пераважна назоўнікамі. “Найбольш прадуктыўны спосаб утварэння назоўнікаў – марфалагічны. Асабліва часта ўтвараюцца назоўнікі шляхам афіксацыі. Яны матывуюцца асновамі саміх жа назоўнікаў і іншых часцін мовы, пераважна прыметнікаў і дзеясловаў” [1, с.110], “суфіксы – найбольш важны дэрывацыйны сродак назоўнікаў” [1, с.110].

Даследаванню спосабаў словаўтварэння ў рускім і беларускім мовазнаўстве прысвечаны працы М. М. Шанскага [2], А. С. Герда [3], В. У. Белага [4], М.Р. Прыгодзіча [5], З. І. Бадзевіч [6], А. А. Лукашанца [7], Л. М. Шакуна [1], А. Я. Баханькова [8], В. І. Уласевіч [9], Д. В. Дзятко [10], В. П. Прохарава [11].

Суфіксальным спосабам былі ўтвораны беларускія эканамічныя тэрміны наступных тэматычных груп:

1.Эканамічныя працэсы: *абяцэнне* (12, с.71) – *абяцэньванне*¹ (13, с.192), *дыскантаванне* (14, с.18), *дэпонаваньне* (15, с.57) – *дэпаніраванне* (16, с.16), *закупка* (17, с.502) – *закупліванне* (14, с.23);

2.Назвы асоб паводле дзейнасці: *авалісты* (15, с.51) – *аваліст* (18, с.185), *арбітар* (15, с.52) – *арбітр* (19, с.30). У гэтую групу ўваходзяць тэрміны тыпу: *дыспашэр* (20, с.74), *дэфлятар* (12, с.33), *канкурэнт* (13, с.195).

3.Характарыстыка эканамічнага паняцця: *валюта свабодна канверсуемая* (21, с.292) – *свабодна канверсаваная валюта* (12, с.104) – *свабодна канверсоўная валюта* (14, с.62), *капітал рэзервовы (фонд)* (12, с.51) – *рэзэрвены капітал* (15, с.67), *корэспондавальныя (суадпаведныя) рахункі* (15, с.60) – *карэспандуючы рахунак* (14, с.32), *курс лімітаваны, або лімітавальны* (15, с.61), *мінімум пражытачны* (21, с.299) – *пражытковы мінімум* (15, с.65).

4.Назвы эканамічных паняццяў: *канвертуемасць* (22, с.92) – *канверсоўнасць* (12, с.51).

У першай палове XX стагоддзя выкарыстоўваліся ўласна-беларускія сродкі тэрмінаўтварэння. Назвы асоб паводле дзейнасці ўжываліся з канчаткам *-ы*, не характэрным для тэрмінаў сучасных: *фінансісты* (17, с.507), *монаполісты* (15, с.61), *каморны* (15, с.59). Выкарыстоўваўся і складана-суфіксальны спосаб, *вэксялятрымовец* (15, с.55) –

¹ Тут і далей парамі прыводзяцца тэрміналагічныя адзінкі, у якіх адбыліся змены ў суфіксах. Калі тэрмін прыводзіцца асобна, г.зн., што ва ўсіх тэрміналагічных крыніцах ён падаецца аднастайна.

вэксалеатрымальнік (23, с.71), *вэксалядзяржавец* (15, с.55) – *вэксалятрымальнік* (22, с.47) – *вэксалядавец* (15, с.55) – *вэксалядаўца* (23, с.71).

У сярэдзіне і ў канцы ХХ стагоддзя пры тэрмінаўтварэнні выкарыстоўваюцца рускія суфіксы: *пастаўшчык* (19, с.156), *мінімум пражытачны* (21, с.299). Аднак з канца ХХ стагоддзя пачынае назірацца тэндэнцыя да замены рускіх суфіксаў, або тэндэнцыя да нацыяналізацыі: *рэміціраванне* (13, с.198) – *рэмітаванне*, (21, с.304), *прагназіраванне* (19, с.115) – *прагназаванне* (12, с.92).

Некаторыя беларускія эканамічныя тэрміны былі ўтвораны шляхам словаскладання: *брутто-балянс* (15, с.53), *брутто-прыбытак* (15, с.53), *бюджэт-брута* (14, с.9), *валюта-пэр* (15, с.54), *грант-элемент* (13, с.193), *дата-вэксаль* (15, с.56), *дублікат-асыгноўка* (15, с.56), *рэміз-вэксаль* (15, с.67), *узо-тара* (15, с.69), *траст-операцыі* (24, с.116).

У нязначнай ступені для беларускіх эканамічных тэрмінаў характэрна абрэвіяцыя: *гасразлік* (25, с. 69), *ГОСТ* (26, с.59), *дзяржзаказ* (27, с.73), *еўравалюта* (18, с.235), *еўрарынак* (28, с.22), *жылфонд* (23, с.76), *калгас* (29, с.61–62), *універмаг* (30, с.94).

Сінтаксічны спосаб утварэння тэрмінаў прадугледжвае змены ў іх структурных мадэлях. Сінтаксічным спосабам утвораны наступныя тэрміналагічныя словазлучэнні: *бланка-вэксаль* (22, с.32) – *вэксаль бланкавы* (21, с.293), *наменклатура таварная* (31, с.30) – *наменклатура тавараў* (21, с.299), *наёмная праца* (32, с.28) – *праца па найме* (19, с.140), *сродкі плацяжу* (14, с.67) – *сродак плацёжны* (33, с.95), *работнік наёмны* (12, с.63) – *найміт* (34, с.175).

Такім чынам, найбольш прадуктыўным спосабам утварэння беларускіх эканамічных тэрмінаў з’яўляецца марфалагічны (207 адзінак і 5 % адпаведна ад агульнай колькасці тэрмінаў). Эканамічныя тэрміны абазначаюць абстрактныя паняцці і працэсы, таму найбольш пашыраным спосабам утварэння тэрміналагічных адзінак з’яўляецца суфіксацыя – 163 адзінкі, або 80 % ад агульнай колькасці тэрмінаў, утвораных марфалагічным спосабам. Пры гэтым 27 % тэрміналагічных адзінак абазначаюць “назвы асоб паводле дзейнасці”, 19 % – “характарыстыку эканамічнага паняцця”, 18% адносіцца да “эканамічных працэсаў”, да “назваў эканамічных паняццяў” – 15 %, 13 % і 7 % тэрмінаў былі ўтвораны пры дапамозе словаскладання і абрэвіяцыі.

Сінтаксічным спосабам ўтворана 0,4 % беларускіх эканамічных тэрмінаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Шакун, Л. М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
2. Шанский, Н. М. Русский язык : Лексика. Словообразование. Москва: Просвещение, 1975.

3. Герд, А. С. Морфемика. Санкт-Петербург : Издательство С.-Петербургского университета, 2004.
4. Белый, В. В. Структурная и семантическая характеристика терминов в современном русском языке. Москва, 1982.
5. Прыгодзіч, М. Р., Гайда, Ст. Уводзіны да тэорыі тэрміна. На польскай мове. Ополе, 1991.
6. Бадевич, З. И. Префиксальные прилагательные в современном белорусском языке. Минск, 1989.
7. Лукашанец, А. А. Актыўныя працэсы ў сучасным беларускім словаўтварэнні. Мінск: Белдзяржуніверсітэт, 1998.
8. Баханькоў, А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд. Мінск: Навука і тэхніка, 1982.
9. Уласевіч, В. І. Лексічныя працэсы ў беларускай мове 90-х гадоў XX ст.: Дыс. на атрыманне вучон. ступ. канд. філал. навук : 10.02.01. Мінск, 2002.
10. Дзятко, Дз. В. Беларуская мова. Тэрміналогія фізікі і матэматыкі [Электронны рэсурс]. Мінск : БДУ, 2016.
11. Прохорова, В. П. Тематические группы лексики русского языка и терминообразование. М. : МГУ, 1979. – Вып. 11.
12. Акуленка, А. А. Руска-беларускі слоўнік эканамічных тэрмінаў. Мінск : Права і эканоміка, 2011.
13. Внешнеэкономическая деятельность: Словарь-справочник. Минск : Выш. шк. 1992.
14. Краткий русско-белорусский словарь экономических и бухгалтерских терминов. Минск : Ураджай, 1994.
15. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 17 : Слоўнік бухгалтарскай тэрміналогіі : расійска-беларускі слоўнік : праект. Менск, 1928.
16. Слепуха, Н. В. Краткий русско-белорусский словарь экономических терминов : учебно-методическое пособие. Минск : Частный институт управления и предпринимательства, 2007.
17. Лапідус, І. Палітычная эканомія ў сувязі з тэорыяй савецкай гаспадаркі. Мінск : Белдзяржвыд., 1931.
18. Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка. Мінск : РУП “ІВЦ Мінфіна Беларусі”, 2003.
19. Дубовик, А. Е. Англо-русско-белорусский словарь менеджера = English-Russian-Delarussian dictionary for a manager = Англа-руська-беларускі слоўнік менеджэра. Мінск : Выш. шк., 1996.
20. Рыночная эканоміка : Словарь-справочник. Минск : Выш. шк., 1992.
21. Словарь-справочник по современной экономике : на пяти языках. Минск : Выш. шк., 1996.
22. Международные валютно-финансовые отношения : Краткий словарь-справочник. Минск : ООО Интербрук-Дрозды, Агентство РекАРТ, 1993.
23. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : Зб. тэкстаў для пер. і пераказу. Гомель : УА ФПБ “МПСА”, 2002.
24. Гассиева, И. И., Молочко Н. В. Словарь – минимум экономических терминов : Русско-белорусско-англо-французско-арабский: В 2 ч. Минск, 1995. Ч. 2.: Л-Я. – 1995.
25. Малашук, І. М. Беларуская мова. Прафесійная лексіка : камунікатыўны аспект. Мінск : БДЭУ, 2009.

26. Слоўнік па эканоміцы : праект для абмеркавання. Мінск, 1967.
27. Кароткі эканамічны слоўнік. Мінск, 1993.
28. Савіцкая, І. І. Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія. Мінск : БДУ, 2014.
29. Аграрная эканоміка : Карот. слоўнік. Мінск : Ураджай, 1990.
30. Тлумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў. Мінск : Выш.шк., 1995.
31. Маркетинг : Словарь-справочник. Минск : Выш. шк., 1993.
32. Слоўнік эканамічных тэрмінаў. Мінск : МДПІ, 1992.
33. Лявонцьеў, Л. А. Пачатковы курс палітычнай эканоміі. Мінск : Дзяржвыд. Беларусі. Соцэкпраўсектар, 1936.
34. Старавойтава, Н. П. Беларуская мова : гісторыя і сучаснасць: вучэбна-метадычны дапаможнік для нефілалагічных спецыяльнасцяў. Мінск : БДЭУ, 2006.